

3. Інструкція про призначення та проведення судових та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 8.10. 1998 р. № 53/5. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
4. Кобзарь С. І. Оптимізація пізнавальної діяльності суб'єктів використання спеціальних знань при криміналістичному дослідженні слідів рук людини : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / С. І. Кобзарь. – К., 2005. – 10 с.
5. Бірюков В. В. Криміналістична діагностика – наукове вчення та спеціальний метод. Її роль та функції в розкритті злочинів / В.В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутр. справ. – Луганськ, 2007. – № 1. – С. 122–128.
6. Дидковская С. П. Подготовка и проведение отдельных видов судебной экспертизы : [учеб. пособ.] / Дидковская С. П., Клименко Н. И., Лисиченко В. К. – К. : КГУ им. Т. Г. Шевченко, 1977. – 79 с.
7. Фридман И.Я. Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений / И.Я. Фридман – К. : КНИИСЭ, 1972. – 167 с.
8. Іщенко А. В. Проблеми розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи : [моногр.] / Іщенко А. В. – К. : УАВС, 1997. – 149 с.
9. Сегай М. Я. Современные возможности судебных экспертиз в свете достижений науки и техники / М.Я. Сегай. – К. : КНИИСЭ, 1987. – 247 с.
10. Крылов И. Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе / Крылов И. Ф. – Л. : ЛГУ, 1963. – 214 с.
11. Колісник О. П. Теоретичні основи судово-бухгалтерської експертизи / О. П. Колісник // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 14. – С. 56–63.
12. Болдова М. К. Судебно-бухгалтерская экспертиза / М.К. Болдова, Н.А. Голубева. – М. : Экономика, 1993. – 239 с.

УД 342.1

Василевич В.В.,
начальник кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент,

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена обґрунтуванню діалектичного зв'язку кримінологічної доктрини, її теоретичної складової і практичного компоненту у виді кримінологічної практики, та кримінологічної політики як специфічного соціально-правового явища в межах глобальної внутрішньої та зовнішньої політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: доктрина, концепція, політика, кримінологічна політика, злочинність, боротьба зі злочинністю, запобігання злочинності.

Статья посвящена обоснованию диалектической связи криминологической доктрины, ее теоретической составной и практического компонента в виде криминологической практики и криминологической политики как специфического социально-правового явления в рамках глобальной внутренней и внешней политики в сфере борьбы с преступностью.

Ключевые слова: доктрина, концепция, политика, криминологическая политика, преступность, борьба с преступностью, предупреждение преступности.

Article seeks to substantiate dialectical relation criminological doctrine, its theoretical and practical integral component in the form of criminological practices and criminological policy as a specific socio-legal phenomenon in the global domestic and foreign policy in the fight against crime.

Key words: doctrine, concepts, policies, criminological policy, crime, crime, crime prevention.

Актуальність проблематики. Процес оновлення суспільства, утворення нових соціальних елементів способу життя в Україні передбачає зростання потреби в забезпеченні його стабільності і керованості, захисту конституційних прав і свобод особи, громадських, державних інститутів від злочинних посягань, на здійснення результативного впливу факторів зниження рівня злочинності в період розбудови правової держави.

Виходячи із аналізу певної взаємозалежності кримінальної дійсності від соціальної реакції на неї, з урахуванням значення процесу взаємодії злочинця, його жертви і органів соціального контролю, що відбувається в межах реальних суспільних відносин, - слід зазначити, що усвідомлення проблемної ситуації сьогодні спонукає до більш активного використання можливостей кримінологічної науки в багатьох сферах законотворчої та правозастосовної практики боротьби зі злочинністю.

Зважаючи на актуальність і необхідність вирішення даних кримінологічних проблем, їх соціальну потребу, варто згадати слова видатних науковців з цього приводу, зокрема, таких як відомий соціальний психолог Т. Шибутані, який визнав, що «Наукове вивчення людської поведінки ще не вийшло з дитячого віку» [1, 15]. І на це зазначив відомий юрист В.Н. Кудрявцев: «Але ми юристи не можемо чекати, поки суміжна наука стане більш дорослою» [2, 6], - саме цей вислів спонукає сучасних кримінологів до наступальних дійових зрушень в напрямі створення оптимальних і конструктивних форм удосконалення кримінологічної теорії і практики, підняття юридичної активності соціальних інститутів боротьби зі злочинністю.

Ступінь наукової розробки. Дослідження концептуальних і доктринальних питань щодо становлення, формування та подальшого розвитку кримінологічної політики, визначення її понятійного інструментарію, рівнів, компонентного складу напрямів та реалізації, здійснювалося до сьогодні на різних рівнях та форматах, що за їх результатами призвело до формування великої кількості цікавих та цінних думок, окремих теорій.

Доволі активно зазначені проблеми досліджували вітчизняні науковці-кримінологи О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, Л.М. Давиденко, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський О.М. Костенко, М.В. Костицький, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов, П.Л. Фріс, В.І. Шакур та інші. Не залишилися поза увагою дослідників зазначені проблемні питання й за рубежом, серед яких Г.А. Аванесов, А.В. Арндаренко, М.М. Бабаєв, С.Є. Віцин, М.Ю. Воронін, О.О. Герцензон, А.Г. Горшенков, А.І. Долгова, Н.І. Загородніков, С.В. Іванов, А.Н. Ігнатов, М.П. Клеймьонов, А.І. Коробєєв, В.М. Кудрявцев, Н.О. Лопашенко, Г.Ю. Лесніков, Г.М. Міньковський, В.А. Номоконов, П.М. Панченко, Е.Ф. Побейгало, В.П. Ревін, А.Л. Репецька, М.П. Чубинський, Д.А. Шестаков, Ансельм Фейєрбах, Франц Лист, Уейн Меррісон, Маріан Фітджеральд, Памела Девіс та ін..

Мета статті. Проте, незважаючи на наявність окремих наукових праць, присвячених розгляду проблеми, однозначних теоретичних підходів щодо: рівнів цієї політики, які б в певній мірі відображали б її компонентний склад за відповідними формами її реалізації; розробки кримінологічних прогнозів, стратегії боротьби зі

злочинністю, кримінологічної експертизи законодавчих та відомчих актів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, експертизи ефективності конкретних правових норм й практики їх застосування не визначено й не сформульовано. Тому, метою статті є з'ясування точок дотику й розбіжностей щодо: формування доктрини кримінологічної політики, визначення її рівнів (елементів); упорядкування та формування (систематизація) спеціальної нормативно-правової галузі кримінологічної практики – кримінологічного законодавства; утворення і законодавче закріплення системи органів і служб в структурі виконавчої влади (на всіх рівнях), яка б забезпечувала функціонування кримінологічної інформаційно-аналітичної діяльності.

Виклад матеріалу. Грунтуючись на системі перевірених практикою знань, які є загальним продуктом антикримінальної діяльності суспільства і держави на основі саме кримінології складається механізм державної діяльності, що активно й цілеспрямовано впливає на нейтралізацію, локалізацію та боротьбу зі злочинністю і саме в цьому проявляється її прикладний характер у виді кримінологічної практики (тобто практики, заснованої не на аморфних, відірваних від реальності уявленнях, а на комплексній науково обґрунтованій системі знань про злочинність та її запобігання й боротьбу). Отже, саме кримінологія, її теоретична складова і практично-прикладний компонент у виді кримінологічної практики надає підґрунтя для формування та розвитку кримінологічної політики як специфічного соціально-правового явища в межах глобальної внутрішньої та зовнішньої політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Першим кроком щодо становлення, формування та подальшого розвитку кримінологічної політики, на наш погляд, є спроба створення певної доктринальної моделі, завдяки якій була б можливість визначення понятійного інструментарію, рівнів, компонентного складу напрямів кримінологічної політики та її реалізації.

Вибір щодо визначення теоретико-прикладних засад кримінологічної політики саме через «доктринальний», а не «концептуальний» рівень пояснюється наступним чином. По-перше, не відкидаючи концептуальний підхід, поняття «концепція» (лат. *conceptio* – сукупність, система) – система поглядів на явища, процеси, спосіб розуміння, тлумачення подій, ідей будь-якої теорії [3, 310], а також «концептуалізм» (від лат. *conceptus* – думка, поняття) – як напрям у середньовічному номіналізмі, представниками якого були П. Абеляр, Іоанн Солберійський, які доводили, що універсалії реально не існують ні до речей, ні в самих речах, а є лише загальними поняттями, концептами, які утворювалися шляхом абстрагування від реально існуючих предметів і певних спільних їх властивостей [3, 310].

Тому автора не задовольняє те, що концептуальне визначення обмежено вирішує питання про природу загального без діалектичного взаємозв'язку одиничного, особливого і загального, концептуалістами також заперечувалися об'єктивність загального як ознаки сутності речей.

По-друге, термін «доктрина» (від лат. *Doctrina* - вчення) має більш привабливу і вдалу форму визначення в контексті прикладного розуміння і змістовної значущості проблеми, що розглядається, тобто цей термін застосовується в поясненні політичних, наукових, філософських вчень та теорій і виступає як провідний теоретичний або політичний принцип у діяльності держави [3, 310].

Тому й автором було зроблено вибір на користь саме доктринальних засад і доктринального рівня дослідження кримінологічної політики України.

На наш погляд, виходячи із сутності кримінологічної політики, належить визначити наступні рівні цієї політики, які б в певній мірі відображали б її компонентний склад за відповідними формами її реалізації:

а) розроблення теоретико-методологічних засад, що надають змогу науково обґрунтувати і сформулювати головні ідеї та генеральну лінію кримінологічної політики (доктринальний рівень);

б) розроблення, прийняття і удосконалення правових засад (у тому числі експертиза чинного і майбутнього законодавства у сфері протидії злочинності), спрямованих на реалізацію цілей і задач глобальної анти кримінальної політики держави (законодавчий рівень);

в) на ґрунті Конституції України та чинного законодавства у сфері протидії злочинності, формування інтегрованої системи спеціально-кримінологічних засад, державних програмних документів різних рівнів щодо забезпечення кримінологічної політики (спеціально-кримінологічний рівень);

г) створення, реформування та удосконалення організаційно-управлінської системи державних органів у взаємодії з інституціями громадянського суспільства щодо реалізації завдань та функцій кримінологічної політики (організаційно-управлінський рівень);

д) реалізація кримінологічної політики в безпосередній правозастовній та правоохоронній, у тому числі запобіжній діяльності, а також соціальний контроль за її здійсненням та оцінка її ефективності (правозастосовний та правоохоронний запобіжний рівень).

Під час розгляду питань зазначеної тематики на докторському рівні доцільно торкнутися кримінології як юридичної науки.

Виходячи з того, що доктринальні засади кримінологічної політики базуються на кримінологічній теорії як сукупності ідей, поглядів, концепцій, учень, уявлень про об'єкти кримінальної дійсності, виростає з кримінологічної практики дослідження і вивчення запобігання та протидії злочинності, перебуваючи в органічній єдності з практикою, виступає як система знань про злочинність, зведених до єдиного об'єднуючого начала. Характерним для побудови кримінологічної теорії і її виходу на кримінологічну політику є те, що її твердження, поняття, інструментарій поділяються на дві групи.

Перша група охоплює сукупність висхідних понять і тверджень, які лежать в основі теоретичних знань і формулюють фундаментальні властивості:

1) об'єктів, що вивчає кримінологія і є в полі зору кримінологічної політики, які не викликають сумніву стосовно її причетності до науки про злочинність і практики боротьби з нею;

- соціальні відносини, в яких існує, продукується і розвивається кримінальна дійсність (фактичні відносини);

- відносини, що виникають між суб'єктами злочинної діяльності і органами та установами кримінальної юстиції (правові відносини);

- особливі форми соціальної реакції та спеціально-кримінологічний вплив на злочинність, його ефективність та результативність;

2) предмет вивчення наукою та кримінологічною практикою, який не дублює предмету дослідження інших наукових галузей та його головних елементів, таких як:

а) феноменологія злочинності, яка відповідає на питання – що собою являє злочинність як кримінологічне явище, та окремі злочини і фонові явища, які мають

соціально-психологічну природу походження та характерні кримінально-правові ознаки;

б) особа злочинця як система демографічних, соціально-рольових, психологічних, криміногенних та інших властивостей і якостей на соціальному, мікросоціальному та індивідуальному рівнях;

в) етіологія злочинності, яка поєднуючи в собі причинний комплекс (систему кримінологічних детермінант) злочинності і окремих злочинів та механізмів прояву злочинної поведінки і діяльності на різних рівнях (соціальному, груповому, мікросоціальному та індивідуальному), обставини та фактори супутні злочинності, у тому числі віктимологічний фактор, разом з головним носієм даного феномену – особою злочинця відповідає на питання – чому цей феномен має місце;

г) методологія боротьби зі злочинністю як комплексна система державних і громадських заходів, спрямованих на усунення, нейтралізацію детермінант злочинності, здійснення кримінологічного впливу на особу злочинця, а також потенційного злочинця, проведення віктимологічних профілактичних заходів, укріплення правопорядку та удосконалення правозастосовної діяльності.

Зазначені вихідні положення кримінології свідчать про її унікальність і специфіку об'єктів і предмету дослідження, які не розглядаються комплексно і системно будь-якою іншою галуззю науки, тому саме вони є базисними засадами та підґрунтям для формування кримінологічної політики.

Другу групу становлять сукупність *похідних* понять і тверджень кримінологічної доктрини, які є логічними наслідками, висновками, способами встановлення і доведення істинності її положень та в тісному структурно-логічному взаємозв'язку утворюють цілісну систему знання, яке може претендувати на істинне і яким може керуватися держава в процесі протидії злочинності. До неї відносяться метод, методологічні засади і методики та система кримінологічних доктринальних положень і знань, які використовує кримінологія як юридична наука і практика антикримінальної діяльності.

За характером відношення до дійсності кримінологічна теорія визначається як змістовна, коли вона є відображенням конкретної частини реальності. Серед сукупності теорій, споріднених за своїм предметом вивчення – злочинності, кримінологічну теорію слід визначати як фундаментальну субстанцію для кримінологічної політики, яка займає провідне місце серед наук про злочинність. Вона є основою формувань способу мислення і розвитку усієї сукупності знань суб'єктами кримінологічної політики щодо поняття злочинності як явища (її феноменології), її носіїв та природи і детермінації (її етіології) та методології запобігання і володіння способами протидії даному явищу усіма формами, заходами та засобами (загальносоціальними, правовими, спеціально-кримінологічними та ін.).

Юридизація кримінологічної політики на ґрунті кримінологічної науки є природною, бо вона має пряме відношення до фактів й процесів правового характеру і тому без перебільшення підкреслює саме юридичну сторону даного явища (феномену).

В той же час як кримінологія, як складова частина юридичних дисциплін (правознавства, сукупності наук про право і як практична діяльність юристів), здійснює певний вплив на юриспруденцію, правову сферу, кримінологічну політику, на яку розповсюджуються повноваження державних органів вирішувати правові питання, є реальним чинником для досягнення завдань правосуддя та правоохоронних органів щодо прийняття та реалізації справедливих рішень органами кримінальної юстиції.

Особливе місце в розробці доктринальних положень кримінологічної політики, займає кримінологія як базисна теорія, яка в сучасний період завдяки багатьом розробкам вчених та більш уважному ставленню до кримінологічних проблем з боку влади набуває більш значного розвитку ніж в минулі часи. Це, перш за все, залежить саме від визначення пріоритетів кримінологічної політики як стратегічного напрямку боротьби зі злочинністю в державі.

Політика (грец. – державна діяльність – сфера суспільної діяльності, сфера управління суспільством).

В залежності від об'єкту політика поділяється на соціальну, економічну, технічну, демографічну тощо. Внутрішня політика є головною, разом з тим, зовнішня певною мірою впливає на внутрішню.

Кримінологічна політика – явище складне, знаходиться в стадії формування та розвитку, хоча вітчизняною кримінологічною наукою не було своєчасно зазначене як важливий компонент кримінологічної теорії та практики, який в дійсності існує протягом значного часового періоду (про що свідчать багато чинників: нормативних, правових, організаційних, дослідницьких та ін.).

Тому кримінологічну політику на сучасному етапі розвитку держави можна визначити як певну функціональну дефініцію влади:

1) як частину внутрішньої та зовнішньої політики держави у сфері боротьби зі злочинністю;

2) як спосіб наукового бачення та практичної діяльності держави і суспільства в цілому, шляхи і засоби, за допомогою яких здійснюється захист суспільства і громадянина від злочинних посягань;

3) як особливий вид людської діяльності, пов'язаної з загальносоціальними, спеціально-кримінологічними та правовими заходами вивчення, запобігання та боротьби зі злочинністю;

4) як наукову платформу вибору цілей та завдань, стратегій і тактики, котрі ведуть до реалізації обумовлених соціальними інтересами потреб;

5) як галузь взаємовідносин політичних напрямів в системі державно-політичної діяльності (іншими галузями внутрішньої та зовнішньої політики держави);

6) як свідому виражену цілеспрямовану діяльність політичних інститутів, державних, у тому числі правоохоронних органів, інститутів громадянського суспільства і окремих громадян у сфері кримінологічної науки і практики;

7) як комплексний науково обґрунтований напрям активного наступу і боротьби зі злочинністю, який інтегрує і поєднує в собі завершену систему взаємодії та використання досягнень і здобутків усіх наукових галузей та інститутів, які займаються боротьбою зі злочинністю (як фундаментальних, так і прикладних напрямів).

Висновки. Тому вважалось б за доцільне замінити термін «політика у сфері боротьби зі злочинністю» (який не має наукового підґрунтя) на термін «кримінологічна політика держави», який, на нашу думку, конкретно виражає сутність даного напрямку державної діяльності і обґрунтовується концептуальними положеннями як наукового, так і практичного прикладного характеру.

Заслужують на увагу і питання реалізації кримінологічної політики на регіональних і відомчих рівнях. Особливою проблемою як актуальний напрям сьогодення вважається така важлива частина кримінологічної політики і практики як упорядження та формування спеціальної нормативно-правової галузі кримінологічної практики – кримінологічного законодавства, як складової частини кримінології, що раз

і назавжди зніме полеміку про «юридичність» чи «неюридичність» даної науки (хоча її юридичність існувала весь час, тільки до цього достатньо чітко не була визначена).

На наш погляд, як однією з форм проведення в життя кримінологічної політики можна вважати утворення і визначення в законодавстві системи органів і служб в структурі виконавчої влади (на всіх рівнях), яка б забезпечувала кримінологічну інформаційно-аналітичну діяльність (оцінку реальних змін злочинності, процесів її детермінації, ефективності раніше застосованих заходів боротьби). Розробку кримінологічних прогнозів, стратегію боротьби зі злочинністю, кримінологічну експертизу законодавчих та відомчих актів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, експертизу ефективності конкретних правових норм, практики їх застосування.

Саме такі заходи з боку держави були б корисними для недопущення традиційних методів «спроб і помилок» в умовах дії «кризового права», коли є можливість «розкрадати державу згідно з чинним законодавством» [4], та залишення без відповідної правової реакції значної кількості фактично вчинених з позиції кримінології, як відомих так і латентних злочинів.

Іншою важливішою формою кримінологічної політики, на нашу думку, слід вважати створення більш ефективних нормативно-правових засад кримінологічної практики.

Список використаних джерел:

1. Шибутани Т. Социальная психология. – М.: Прогресс, 1969. – С.15.
2. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. – М.: Наука, 1982. – С.6.
3. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К., 1986. – С. 310.
4. Кучма Л.Д. // Голос України. – 1999. – 16 лютого

УДК 343.14

Гаркавенко О. В.,

експерт відділу ТКЗ ОВС НДЕКЦ при УМВС
України в Кіровоградській області

ДОКАЗУВАННЯ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ТА ПОТЕРПІЛИМ ЯК НЕ УПОВНОВАЖЕНИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджено основні підходи у розумінні поняття доказування у кримінальному провадженні. Визначено особливості доказування неуповноваженими учасниками кримінального провадження і шляхи підвищення його ефективності

Ключові слова: доказування, сторона захисту, потерпілий, неуповноважені учасники кримінального провадження, докази, збирання доказів, перевірка доказів, оцінка доказів

В статье рассмотрены основные подходы понимания понятия доказывания в уголовном процессе. Определены особенности доказывания неуполномоченными участниками уголовного процесса и пути повышения его эффективности.

Ключевые слова: доказывание, сторона защиты, потерпевший, неуполномоченные участники уголовного процесса, доказательства, собирание доказательств, проверка доказательств, оценка доказательств.

This article explores the main approaches to understanding the concept of proof in criminal proceedings. The features of proving by unauthorized parties to criminal proceedings and ways to improve its efficiency.